

*Біличенко О. Л.,
доктор наук із соціальних комунікацій,
професор кафедри української мови та літератури
Донбаського державного педагогічного університету*

ПОЕЗІЯ БОГДАНА ЛЕПКОГО В РЕАЛІЯХ УКРАЇНСЬКОЇ ДІЙНОСТІ (СУЧАСНЕ ПРОЧИТАННЯ)

Анотація. Стаття присвячена творчості Богдана Лепкого, котрий являє собою потужний інтелект, є багатогранною особистістю, велетнем українського патріотизму, поетом і письменником, художником і мистецтвознавцем, дослідником літературних процесів і перекладачем, автором численних музичних творів і теоретиком феномена Українського січового стрілецтва, видатним педагогом і активним громадським діячем. Життя письменника було сповнене драматизму, оскільки жив він у складну і драматичну епоху. Ім'я і твори цього видатного українця в радянські часи були суворо заборонені, з бібліотек вони були вилучені, за їх зберігання приватними особами жорстоко переслідували. І в наш час це ім'я надто рідко згадується й недостатньо шанується, повільно повертається, далеко не всі розуміють його велич. Наша літературознавча наука тільки починає осмислення його багатогранної творчості на тлі літературного процесу сучасної епохи, сповненої складних історичних процесів і важких випробувань.

Ключові слова: українська література, модернізм, поезія.

Постановка проблеми. Осмислення героїчної минувшини мало б правити за приклад сучасникам. Наша історія має конкретні й повчальні дороговкази, які можуть указати правильний і праведний шлях українцям сьогоднішнім. Серед них – постаті видатних письменників, яких щедро дарувала доля України і які далеко випереджали сучасних їм світочів інших народів, інших культур. Але не завжди українці зміли їх достойно цінувати, не помічали велетнів духу, страждаючи натомість комплексом власної меншовартості.

Богдан Лепкий – це саме така постать, котра являє собою потужний інтелект, є багатогранною особистістю, велетнем українського патріотизму, поетом і письменником, художником і мистецтвознавцем, дослідником літературних процесів і перекладачем, автором численних музичних творів і теоретиком феномена Українського січового стрілецтва, видатним педагогом і активним громадським діячем. Життя письменника було сповнене драматизму, оскільки жив він у складну і драматичну епоху. Ім'я і твори цього видатного українця в радянські часи були суворо заборонені, з бібліотек вони були вилучені, за їх зберігання приватними особами жорстоко переслідували. І в наш час це ім'я надто рідко згадується й недостатньо шанується, повільно повертається, далеко не всі розуміють його велич. Наша літературознавча наука тільки починає осмислення його багатогранної творчості на тлі літературного процесу сучасної епохи, сповненої складних історичних процесів і важких випробувань, що свідчить про актуальність статті.

Сучасні літературознавці не оминають увагою творчість Б. Лепкого: рецепція до творчої особистості митця активно зростає; побачили світ його твори, які оприлюднив для широкого загалу Ф. Погребенник; проводяться наукові конферен-

ції, вийшли популярні нариси життя і творчості Б. Лепкого, науковцями осмислюється проблемно-тематичне поле творів письменника, їхній образний світ, жанрова своєрідність [3; 4]. Проте цілісної моделі його художньої системи в єдності історіософських, суспільно-політичних і естетичних проблем ще не представлено.

Серед дослідників Б. Лепкого варто відзначити Є. Пеленського, який відкинув твердження С. Єфремова й запропонував називати Б. Лепкого «ліриком», при цьому наголосивши, що його твори написані на вимогу дня, відповідають естетичним смакам вибагливого читача, оскільки естетизують душу людини, світ її почуттів, помислів, високо оцінивши здобутки прозаїка в жанрі повісті. В Україні в 1993 р. вийшла друга монографія М. Сивіцького, де висвітлено життєвий і творчий шлях митця, окреслено еволюцію художніх шукань, зокрема, і в жанрі повісті. Літературознавець виділяв «повістярський» період творчості письменника. Звернення прозаїка до жанрового різновиду він пояснює тим, що Б. Лепкому в межах малої прози стало вже тісно [5].

Дослідники розкрили ідейно-змістове багатство його творів, описали художню семантику творів, визначили місце письменника в літературному процесі доби. Заслужують на увагу праці М. Жулинського, Р. Гром'яка, М. Ільницького, В. Качкана, Т. Комаринця, М. Рудницького.

Метою статті є спроба висвітлити творчість видатного митця періоду 1914–1917 рр. у зв'язку з процесами національної самоідентифікації й консолідації, які посилюлись в Україні після подій 2014 р. Мета дала можливість визначити завдання: показати місце творчості Б. Лепкого в процесі відновлення цілісної та єдиної картини нашої культури й літератури зокрема.

Виклад основного матеріалу дослідження. Богдан Лепкий – видатна постать в українській літературі. Сучасник Івана Франка, Василя Стефаника, Марка Черемшини, Осипа Маковея, він гостро усвідомлював соціальні й національні проблеми рідного народу.

Богдан Лепкий – поет і новеліст, драматург і романіст, публіцист і критик, збирач народної творчості та її популяризатор, історик і філософ, літературний дослідник і пропагандист творчості Тараса Шевченка, Івана Франка, Лесі Українки, Михайла Коцюбинського, Миколи Гоголя. Він написав ґрунтовне дослідження про Великого Кобзаря, видав понад двадцять томів української класичної літератури, перекладав твори польських, німецьких, англійських і скандинавських письменників. Поет, прозаїк, перекладач, літературознавець, видавець, він у кожному із цих галузей зробив вагомий внесок в історію української культури.

Творчість Б. Лепкого тривала майже півстоліття, на яке припали складні і драматичні події та суспільно-політичні процеси. Вона органічно вписана в процес розвитку української

літератури від початку ХХ ст., що розгортався під впливом, з одного боку, традицій української класичної літератури, а з іншого – новітніх західноєвропейських літературних течій. Творчість письменника протягом десятиліть посідала одне з провідних місць у розвитку української літератури на західноукраїнських землях.

У всій своїй багатогранній діяльності Богдан Лепкий – насамперед видатний письменник. Для нащадків найбільш вагомим його здобутком є літературна творчість. Поезія митця охоплює багато явищ життя: історичне минуле України, національно-визвольну боротьбу нашого народу, його морально-етичні пошуки, духовно-культурний розвиток, звичаї, традиції тощо, вона розмаїта за жанрами (вірші-пісні, сонети, поеми, поеми-казки).

На початку минулого століття Богдан Лепкий був одним із найбільш відомих і шанованих на західноукраїнських землях і в європейській діаспорі майстрів слова. Обсяг написаного Лепким-письменником вражає. За кількістю написаного Богдан Лепкий поступається в українській літературі тільки Івану Франкові. Творча спадщина письменника становить понад 80 власних книг, у тому числі цикл романів «Мазепа», повісті, оповідання, казки, спогади, збірки віршів і поем, а також переклади, літературознавчі розвідки, статті літературного й мистецького спрямування, що були опубліковані в численних газетах, журналах, альманахах, збірниках. Він був упорядником і видавцем 62 томів творів української класики з ґрунтовними дослідженнями, примітками, коментарями. Вагомими були праці Богдана Лепкого в галузі літературознавчих досліджень. Його перу належать «Начерк історії української літератури», дослідження творчості І. Котляревського, Т. Шевченка, М. Шашкевича, Марка Вовчка, Ю. Федьковича, І. Франка, які ставлять його на одне з чільних місць в українському літературознавстві першої половини ХХ ст.

Його твори надзвичайно зворушливі та сумовиті, як життя рідного народу, як доля України, над якою він щиро вболівав. Вразливого на людську несправедливість поета мучило те, що його народові довелося зазнати царського й царського гніту, трагедії Першої світової війни, «ходіння по муках» під час громадянської війни, голоду, сталінських репресій у Радянській Україні. Але Б. Лепкий не був співцем безнадії, не присипляв народ віршами, а, навпаки, закликав його до боротьби за кращу долю, вселяв надію на краще майбутнє.

Події Першої світової війни дали нові мотиви, наклали нові кольори на його поетичну палітру – червоний (колір крові) і чорний (колір зґарищ). Рефлексійна споглядальність і самозаглибленість змінюються експресією, публіцистичними інтонаціями («Ударте в дзвін...»), тонкий ліризм поступається місцем епічному розмахові, панорамній картині (поеми «Буря», цикли «Листки Катрусі», «В лазареті»); в образну тканину вплітається фольклорна, біблійна символіка, що визначає кардинальні питання буття і смерті, в образах червоного коня, ворона, хреста, Голгофи («Вороне чорний...»), «Батько і син», «Весна 1915», «В церкві») з'являються історичні асоціації, зокрема ремінісценції «Слова о полку Ігоревім» (Слідами Ігоря»).

Усі ці якості поезії Б. Лепкого періоду воєнного лихоліття виявилися в «Ноктюрні» – своєрідній скорботній поемі-плачі. До цього часу талант Б. Лепкого не досяг ще такої висоти у вираженні трагізму народної долі.

Події війни відображено в багатьох поетичних і прозових творах Б. Лепкого. Передусім це поема «Буря», з якої, на жаль,

збереглися тільки фрагменти, цикли «Intermezzo», оповідання й нариси «Вечір», «Дзвони», «Душа», «Свої» тощо.

Богдан Лепкий сприймав жорстоку дійсність такою, якою вона насправді була. У 1917 р. з'явилася збірка «Доля». Чимало його віршів під різними псевдонімами і криптонімами було надруковано на сторінках журналу «Шлях» (1919) і в газеті «Нове слово» (1920). На них позначилася трагічна доба Першої світової війни та національно-визвольних змагань. Ці вірші засвідчували творчу еволюцію автора від гармонійного світовідчуття до візії катастрофізму, переповнених апокаліптичною символікою, пов'язаних із трагічними подіями Першої світової війни, розв'язаної Російською й Австро-Угорською імперіями на землях Західної України:

Йдуть, аж земля стугонить,
Яма могильна – їх слід,
Збіжжя за ними горить.
Води стинаються в лід.

Глянув ліс – всох, онімів.
Місяць зирнув – і поплід...
З заходу сонця на схід
Йшла скорботна тисяча літ.

Розділ «1914–1920» відкривався віршем «Спочинь, серце, на хвилину...», який шокував «великим пожарищем» і «чорною руїною» рідної землі, сплюндрованої двома ворожими імперіями. Такі мотиви властиві поезіям «Де ж ви?», «Ой колосися, ниво, колосися...» тощо.

Основну думку антимілітарних віршів сфокусовано в «немолитовній» молитві «І в мене був свій рідний край...»:

О краю мій! Свята руїно,
Новітня Троя в попелаш!
Перед тобою гну коліно
І кличу: Боже в небесах.
За кров, за муки, за руїну
Верни, верни нам Україну!

Богдан Лепкий сприйняв Першу світову війну не лише як спалах всесвітнього божевілля. Імперські амбіції Росії поет розкрив у поемі «Буря», наводячи аналогії між придушенням повстання мадярів у 1848 р. та репресіями російських військ під час Першої світової війни. У поемі «Буря», циклах віршів «Ударте в дзвін», «Листки Катрусі», «В лазареті» відчутна експресія духу, публіцистичність роздуму, політичний символізм, філософське узагальнення. У творах Б. Лепкого зображена наша історія з її глибоким трагізмом.

Резистансний сплеск патріотизму галичан, котрі, вступаючи до лав Українських січових стрільців, протистояли північним завойовникам, які розстрілювали їх за патріотичну відданість Україні, відображено в хронікально-документальній поемі «Батько і син». Цю ідею поет увиразнив у поемі «Останній лист Катрусі», у якій показав катастрофу Львова. Частина національно свідомих городян було або знищено, бо вона не хотіла «поганитися зрадою», або депортовано до Сибіру. Цикл «Листки Катрусі» також розкриває жахливі сторінки російської окупації Галичини й протистояння гуцулів завойовникам.

Богдана Лепкого обурювала цинічна поведінка російських військ, які, прикриваючись гаслами захисту слов'ян, насправді поводитися в Галичині як окупанти, викликаючи в українства ненависть до «відвічного ворога-звіра» з північних борів («По долині дим і порох»). Поет у багатьох віршованих рядках склав сумний мартиролог як Галичини, так і України, уподібненої до

Трої. Він сподівався на її відродження, що акцентовано в поемі «В храмі Св. Юра», написаній під враженням арешту московськими «визволителями» «первозданного Андрія», тобто митрополита А. Шептицького.

Серед антимілітарних творів привертає увагу ораторія «Ноктюрн» із євангелічною містикою Судного дня. В оніричному видінні постав «мартиролог українського народу» через монологи дванадцятьох дітей-сиріт, образи старців, матерів, котрі втратили дітей, їздців, стрільців у «чотирикутниках смерті», без набоїв і взуття. За епіграф Б. Лепкий узяв фрази зі «Слова про Ігорів похід» та І. Франка («А кров із руських ран / Все рине, рине»), що дають ключ до прочитання твору, у якому досягнуто «висоти у вираженні трагізму народної долі, поєднанні конкретних сцен, ситуацій з їх смисловою насиченістю, філософським узагальненням».

Прибічник суб'єктивної, вишуканої «чистої поезії», Б. Лепкий показав актуальні моменти національного буття в катастрофічній ситуації не тому, що перейшов на лексику громадянської лірики, а тому, що він як український модерніст, обстоюючи свою творчу автономію, завжди міг глибоко, без зайвих декларацій, проникнути в сутність справи, нікого не повчаючи. То був ліричний щоденник сучасника й водночас учасника світової катастрофи та національного відродження. Поезія Б. Лепкого відображала авторські роздуми венцлярського періоду, коли поет співпрацював у СВУ (до 1918 р.), викладав українознавство, працював у Комітеті культурної допомоги полоненим українцям у Німеччині, в Українській військовій місії (з 1919 р.). У цей період він пише переважно патріотичні вірші, наснажені енергією пасіонарного відродження, зокрема «Ми Господа не кличем в бій...», «До волі з неволі зривайся, лети...», «Україно, рідний краю...». Деякі з них мали жанрові ознаки героїчної балади («Поставили його на границі...»), народної пісні («Гаряча днина...», «Сії веселі співаночки...», «Фрагмент»). Лейтмотив «архівних» віршів сконцентровано на увічненні синів України, котрі віддали своє життя за її волю («Сину, як побачиш на полю...», «Фрагмент»).

Богдан Лепкий свідомо звертався до публіцистичного стилю, резистансного пафосу («Ми народились не для руїни...», «Хіба ж ми квіт?», «Ми віримо...», «Ми єсть народ...»), неонародницької рефлексії («До народної пісні», «Сподівався...», «Коли б не віра...»), повчань («Рада», «Ти не жажайсь!»), історичної ремінісценції («Цить-цить») тощо. Іноді з'являлися сатиричні акценти, наприклад, вірш «Загадка», у якому було викрито справжні наміри Російської імперії («Старий цей лис»), яка прагне, «щоб з України не було й сліду».

У складній картині літературного процесу тої доби, у переосмисленні сучасності й минулого України позиція Б. Лепкого позначена історичним критицизмом у ставленні до національних «міфів»: автор мав своє бачення причин поразок і перемог українства, а тому візії наповнював загальногуманістичним змістом. За його творами можна було б вивчати українську історію, учитися справжньої любові до рідного краю. Яскраві постаті його творів можуть слугувати й для нас чудовими зразками служіння Україні, здатності підпорядкувати особисті інтереси й прагнення високій національній ідеї.

Висновки. Твори Богдана Лепкого могли б навчити справжньої любові до Вітчизни, піднести національну свідомість українського народу. Нам, сучасним нащадкам письменника, варто стати його духовними дітьми, учитися на його творах справжньої любові до України. Повернення спадщини Б. Лепкого, інтенсивне

освоєння його творчості українським літературознавством спонукає до аналізу його творів, якісного переходу від інформаційного накопичення фактичного матеріалу у вигляді текстів автора, його літературно-критичної рецепції й ознайомлення з ним широкого читачького загалу до докладного висвітлення глибин естетичної системи митця, його жанрового репертуару, поетикальних вимірів творчості, що може становити перспективу подальшої роботи.

Література:

1. Білик-Лиса Н.І. Богдан Лепкий у духовному відродженні українського народу / Н.І. Білик-Лиса. – Тр. : Збруч, 1999. – 144 с.
2. Білик Н. Богдан Лепкий: життя і діяльність / Н. Білик. – Тр. : Джур, 2001. – 172 с.
3. Погребенник Ф. Невтомний ратай / Ф. Погребенник // Культура і життя. – 1997. – 5 листоп.
4. Погребенник Ф. Доля Богдана Лепкого і його спадщина / Ф. Погребенник // Літ. Україна. – 1997. – 30 жовт.
5. Сивіцький М.К. Богдан Лепкий: життя і творчість / М.К. Сивіцький. – К. : Дніпро, 1993. – 375 с.

Беличенко О. Л. Поезія Богдана Лепкого в реаліях української дійсності (сучасне прочтіння)

Анотація. Стаття посвячена творчості Богдана Лепкого, який представляє потужний інтелект, багатогранну особистість, він – видатний патріот, поет і письменник, художник і мистецтвознавець, дослідник літературних процесів і перекладач, автор багатьох музичних творів і теоретик феномена Українського сечевого стрелцтва, видатний педагог і активний громадський діяч. Життя письменника було исполнено драматизма, поскільки він жив у складну і драматичну епоху. Ім'я і твори цього видатного українця в радянські часи були суворо заборонені, вони вилучалися з бібліотек, за їх збереження частими особами слідували жорстокі репресії. І в наше час це ім'я ще занадто рідко згадується, йому недостатньо проявляється повага, воно медлено повертається, далеко не всі розуміють його величчя. Автор пише про те, що наша літературознавча наука тільки починає осмислювати його багатогранне творче життя на фоні літературного процесу сучасної епохи, исполненої складних історичних процесів і важких випробувань.

Ключові слова: українська література, модернізм, поезія.

Bilychenko O. Bohdan Lepky's poetry in the realities of Ukrainian actuality (contemporary reading)

Summary. The article is devoted to Bohdan Lepky's works, representing a powerful intellect, many-sided individual. He is the giant of Ukrainian patriotism, a poet and a writer, an artist and an art historian, the researcher of literary processes and a translator, an author of numerous musical works and theoretical phenomenon of Ukrainian Sich Riflemen, a prominent educator and an active public leader. The writer's life was full of drama, since he lived in difficult and dramatic times. The name and works of this prominent Ukrainian in Soviet times were strictly banned. Also his works were withdrawn from the libraries and there were the repressions for their storage by private individuals. Nowadays this name is rarely mentioned and honored insufficient because not everyone understands his greatness. The author writes that our literary science only begins to understand his complex creative thinking against the background of the literary process of the modern era, full of complex historical processes and hardship tests.

Key words: Ukrainian literature, modernism, poetry.